

УДК 349.22

ДО ПИТАННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ У ТРУДОВОМУ ПРАВІ

Подорожній Є. Ю.,

*професор кафедри трудового та господарського права
Харківського національного університету
внутрішніх справ,
д-р юрид. наук, старший науковий співробітник*

Більшість учених розглядає відповідальність з позиції її негативного (ретроспективного) аспекту. При цьому значна частина з них зовсім не заперечує наявність позитивної властивості відповідальності, однак, як правило, відносять її не до юридичної, а до морально-етичної сторони соціальної поведінки. Ми, у свою чергу, обстоюємо позицію, в сучасних умовах демократизації та гуманізації суспільства, зосередження уваги на позитивному аспекті відповідальності є цілком зрозумілим та доречним, однак розглядати його як ключовий, визначальний елемент сутності інституту юридичної відповідальності, в тому числі у галузі трудового права, не слід. Адже, по-перше, позитивний підхід до відповідальності не дозволяє сформулювати чіткого уявлення про її обсяг, підстави, наслідки, часові межі; по-друге, юридична відповідальність у її традиційному розумінні має яскраво виражений правоохоронний характер, у той час як у проспективному контексті вона зливається з іншими регулятивними нормами та інститутами права. З цього приводу слушною видається точка зору про те, що розгляд «позитивної» відповідальності як правової відповідальності означає фактичну ліквідацію відповідальності як правового інституту, адже за таких умов будь-який вид діяльності, що регулюється правом, можна було б вважати такою відповідальністю¹.

Крім того, слід зауважити, що позитивне розуміння відповідальності передбачає в якості обов'язкової ознаки глибоке усвідомлення особою необхідності вести себе у відповідності до соціальних норм, зокрема норм права, однак досягнути цього не завжди можливо, в силу специфіки правової культури та правосвідомості різних осіб, а також з інших причин. Разом із тим практика свідчить, що у ряді випадків особи діють у відповідності до норм законодавства з інших причин, аніж особисте глибоке переконання у необхідності та корисності слідувати їх приписам, наприклад з остраху бути покараним, внаслідок конформістської поведінки тощо. Для ретроспективної відповідальності причини правомірної поведінки особи є не настільки

¹ Братусь С. Н. Юридическая ответственность и законность (очерк теории). – М. : Юрид. лит., 1976. – С. 115.

важливими – будь-яка правомірна поведінка, незалежно від її суб'єктивних мотивів, є прийнятною, натомість у контексті негативної відповідальності більше уваги приділяється причинам та наслідкам протиправних дій.

Отже, враховуючи усе вищевикладене з приводу соціально-правової природи відповідальності можемо зробити висновок про те, що у контексті трудового права головним є саме ретроспективний (негативний) аспект юридичної відповідальності, а отже, її основне призначення полягає у покладанні на особу, яка вчинила порушення норм трудового законодавства, відповідних додаткових обтяжень чи застосування до неї певних позбавлень, обмежень. Слід відзначити, що для такої відповідальності також властиві функції спонукання учасників трудових і тісно пов'язаних із ними відносин до правомірної поведінки. Однак у контексті юридичної відповідальності вони реалізуються, переважно, з позиції сили (примусу) та покарання, а точніше шляхом погрози їх застосування в разі вчинення проступку, тобто відбувається свого роду відлякування. Такий підхід до розуміння ролі відповідальності у трудовому праві дозволяє, на наше переконання, чітко усвідомлювати її сутнісний зміст, обсяги, підстави та наслідки її застосування.

Звідси вважаємо, що правовим змістом юридичної відповідальності у трудовому праві є негативний обов'язок, тобто такий, що покладається на учасника трудових відносин проти його волі внаслідок вчинення ним порушення норм трудового права, і полягає у необхідності зазнати правопорушником для себе певних негативних наслідків у вигляді позбавлень, обтяжень чи обмежень. Вважаємо за потрібне наголосити на тому, що ми не даремно ведемо мову про відповідальність саме як про обов'язок, а не покарання, адже у межах трудових відносин та трудового права відповідальність не завжди має яскравий каральний ефект, у ряді випадків вона виконує, скоріше, правовідновлюючу та компенсаційну функції (мається на увазі матеріальна відповідальність)¹. Втім від цього вона (відповідальність) не перестає бути додатковим обов'язком, який суб'єкт повинен виконати незалежно від його бажання.

Таким чином, до основних властивостей відповідальності у трудовому праві слід віднести такі:

- підставою притягнення до трудо-правової відповідальності є порушення стороною (сторонами) трудового договору своїх обов'язків, передбачених у цьому договорі та законодавстві про працю;

- виникає не між правопорушником та державою, а першим та суб'єктом, із яким він перебуває у трудових відносинах. У випадку ж,

¹ Подорожній Є. Ю. Теоретичні підходи до визначення поняття «юридична відповідальність» // Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. – 2014. – № 3 (62). – С. 6–15.

якщо небезпечні наслідки протиправних дій завдають шкоди не лише іншій стороні трудових відносин, але й загальносуспільним інтересам, має місце вже не трудо-правова, а інша відповідальність – адміністративна чи кримінальна, залежно від того, нормами якої галузі права порушені інтереси охороняються, та який рівень небезпеки цих шкідливих наслідків. Тобто реалізація трудо-правової відповідальності не передбачає виникнення нових правовідносин між порушником і державою в особі її компетентного органу. Вона має, так би мовити, внутрішній характер, тобто виникає та здійснюється між тими ж суб'єктами та у межах тих же трудових правовідносин, що й основні зобов'язання;

– опосередкований характер взаємозв'язку трудо-правової відповідальності із державою. Хоча держава, в особі її компетентних суб'єктів, і не є безпосереднім учасником відносин юридичної відповідальності у трудовому праві, втім вона також робить свій внесок у її функціонування, через визначення матеріально-правових і процедурно-процесуальних засад виникнення та реалізації трудо-правової відповідальності;

– регулюється як у централізованому порядку, так і локальними нормативно-правовими документами.